

Dekonstruovaný *Informátor* a sociální konstrukce českého národa

MILOSLAV PETRUSEK

Fakulta sociálních věd UK, Praha

Deconstructed *Informátor* and Social Construction of the Czech Nation

Abstract: This study attempts to demonstrate the validity of two theses: (1) Deconstruction is a non-standard analytical procedure, which is closely tied to social constructivism. (2) Social constructivism can be interpreted either as anti-objectivist (and thus also anti-Marxist), or as anti-conservative (that is, anti-traditionalist). Similar kinds of post-modern thought can have either a liberal or a neo-Marxist orientation. Vladimír Macura's novel, *Informátor*, is analysed in this context, and in relation to the historian Dušan Třeštík's claim that the Czech nation was „invented“ in the 19th Century.

Sociologický časopis, 1995, Vol. 31 (No. 2: 245-252)

Samozřejmě, že dnes už vím, co to je dekonstrukce, tato bohubilá postmoderní a poststrukturalistická metoda (dle některých poststrukturalismus a dekonstruktivismus jedno jsou), jejímž smyslem a cílem je demystifikovat text a odhalit v něm vnitřní, arbitrární hierarchie a skryté domněnky či předpoklady, jeho latentní metafyzické struktury, ambivalenci, slepotu a logocentričnost. Aspoň tak to píše, nikoliv ve zlém úli, paní Pauline Marie Rosenau(ová). Co píše Jacques Derrida o té věci, si netroufám ani citovat, protože to je opravdu věc zasvěcených a jenom pomyšlení na to, že bych měl někomu vysvětlovat, ja učitelem ex professo, jaký je rozdíl mezi *Destruktion* a *kritischer Abbau* u Heideggera a pravou dekonstrukcí u Derridy, v jehož *Gramatologii*, jak známo se v prvním vydání kupodivu to slovo ještě nevyskytuje, mě probouzí z jinak poklidného spánku. Ví to jenom dobrotivý Pán, možná Stanislav Hubík a dozajista šéfredaktor Sociologického časopisu, protože ten ví všechno. Dávno jsem pojal podezření, že ta dekonstrukce je opravdu jen pro Pánem vyvolené, protože se standardní metodologii se nesrovnává, žádná explicitní pravidla nemá a k jejímu použití dlužno mít specifické vlohy. Ty mají (pravděpodobně) někteří literární kritikové, Miroslav Petříček junior a Zdeněk Konopásek, který prý dekonstruoval Iva Možného, údajně prý k jeho velké radosti, neb po dekonstrukci připadal si mladší.

Zlé podezření, že nesvedu tak elementární věc, jako je dekonstrukce knížky Vladimíra Macury *Informátor*, která se k účelu tomu jako by nabízela, začalo se mi potvrzovat, když jsem si u Christophera Norrise, který je ve věci dekonstrukce nespornou autoritou (ale co je to vlastně autorita v naší pozdní době, cha?), přečetl tato slova: *Každé porozumění je neporozuměním či zavádějícím porozuměním: každé čtení může do jisté míry být špatným čtením, může být takovým způsobem čtení, že vybírá určité detaily na úkor jiných, jež by v kritické úvaze mohly figurovat stejně oprávněně.* Mé pochybnosti zvětšil do tvaru elefantické deformace J. Hillis Miller (neplést s Vladimírem Müllerem, jehož podezírám, že dekonstruovat umí, ale zatím to tají, jeho častá návštěva míst dekonstruktivními aktivitami proslulých by se zdála tomu nasvědčovat), který napsal: *Dekonstrukce dekonstruuje samu sebe, neboť současně vytváří další, jinou labyrintovou*

fikci, jejíž autorita je podlomena samotným faktem jejího vlastního tvoření. Ačkoliv Paul de Mann mě poněkud nahlodal svou tezí, že v aktu dekonstrukce nic nemusí být akceptováno, ale není také ničeho, co by muselo být odmítnuto, zklidnil mou metodologicky rozbolavělou duši nakonec tím, když mě ujistil, že text konec konců dekonstruuje sám sebe.

Ačkoliv tedy vím, co to dekonstrukce je, nevím dodnes, jak se dělá, a zdá se mi, že v tom nejsem sám. Původně jsem to připisoval svým šedinám, ale ani mladičká a nepochybně ambiciózní Jennifer Lehmann(ová), která se aspoň podle *Acknowledgement* zná kde s kým, kdo něco v sociologickém světě znamená (a není důvodů jí nevěřit, leda že bychom to *Acknowledgement* řádně dekonstruovali), selhala, když se pokusila dekonstruovat Durkheima. V titulu své knížky to sice nechala tak (*Deconstructing Durkheim*), ale nakonec přiznala, že to, co s Durkheimem dělá, žádná dekonstrukce není, protože dekonstrukce je *sceptical, undermining, decentering, antifoundational and processual* (kdyby byl sociologem, řekl by pan premiér – to jsou ta slůvka!) kritikou absolutně všeho včetně konceptu věci a to ona tedy nesvede, protože ona, naše milá Jennifer, *na rozdíl od dekonstruktivistů připouští, že sociální struktury skutečně existují a určují sociální chování negativně i pozitivně, že jsou (dokonce!) inteligibilní, poznatelné a že sociální věda je tedy možná.* Opustila proto dobrovolně záměr poststrukturalisticky dekonstruovat Durkheima (jako by to jinak než poststrukturalisticky šlo, že?) a přistoupila na premisy kritického strukturalismu, který sama ustavila a který je nejlépe ovšem pokládat za postpoststrukturalismus. Jennifeřina knížka (jak říkáme my, co jsme odkojeni anglosaskou kulturou) je ovšem knížka dobrá a kromě toho úvodu, kde vlastně vysvětluje, že neví, jak by toho Durkheima dekonstruovala, docela srozumitelná – dokonce i pro ty, kteří dekonstruovat neumějí.

Kacířská idea dekonstruovat *Informátora* mě, bytostného antiřuktuanta, obsesivně štvála z místa na místo od chvíle, kdy jsem si přečetl s chutí a bez rozčilení (takoví už my dekonstruktivisté jsme) několik článků Dušana Třeštíka o tom, jak byl v minulém století národ český *vymyšlen* českými obrozenci a že je načase, abychom *jej vymysleli znovu*. Ten povyk a zděšení přímých dědiců našich velkých Janů – Husa, Žižky, Nepomuka, Sarkandera a Patočky, Václavů – Prvního, Druhého, Třetího (Čtvrtého radši ne nebo ano – Dekret Kutnohorský!), Wladiwoje Tomka a Havla i Karlů – Čtvrtého, Hynka Máchy, Borovského a Dyby byl ovšem předvídatelný, a kdybych nevěděl, že dekonstruktivista na intenci neboli záměr autora ani ve chvíli lidského selhání nesmí ni pomyslet, řekl bych, že s tím autor dozajista počítal, ba promyšleně to takto vykalkuloval. Třeštík ovšem neučinil nic, co bychom my (dokonce jen pozdně moderní) sociologové dávno nevěděli – že totiž všechny sociální fenomény jsou (v té či oné míře) *sociální konstrukcí*, že jsou tedy v tomto smyslu vždycky znovu „vymyšleny“. Sociální konstrukcí (a tedy vymyšleností) je stejně tak sociální problém jako schizofrenie, gender jako homosexualita, zločinnost jako genialita. Tak to aspoň tvrdí dvě v té věci nepochybné autority (ale co je to autorita v našem pozdním věku, že?) Theodore R. Sarbin a John I. Kitsuse a odkazují nejen na klasiky sociálního konstruktivismu Petera Bergera a Thomase Luckmanna, ale i na klasiky chicagské školy, na Williama Thomase a samozřejmě na Alfreda Schütze a Harolda Garfinkela, o Ervingu Goffmanovi ani nemluvě. I čtenáři příliš scientisticky naladěnému stačí ťuknout – sám koncept „klasika“ je přece sociální konstrukcí a v tomto smyslu vymyšleností: kdeže klasikové marxismu-leninismu jsou – a jací to byli klasici! Napřed jsme je zkonstruovali (my samozřejmě ne, někteří my jsme je jenom permanentně rekonstruovali tím, že jsme hráli hru na to, že je

jako klasiky bereme – a tím tedy klasiky byli) a potom destrukovali, status klasiků jim odmítnuvše (a to už všichni my, protože v jednotě je síla).

Proboha, nepletu tady něco v dobré vůli dohromady – od dekonstrukce ke konstrukci, od dekonstruktivismu ke konstruktivismu, jde to vůbec dohromady? Vždycky jsem měl podezření, že celá ta roztomilá postmoderní hra je zdžezovaný Mozart (jak by to viděl Adorno) nebo zrockovaný a zhavymetalovaný Verdi (pochoď z Aidy stříhnutý valčíčkem z Nabucca, jak to vidím já). Jinými slovy, tedy v jiném diskursu či řečovém režimu – že jde o variace na témata dávno známá a že jde o řešení sice neobjevná, ale svou razantní radikalitou prostě šokující. Nebo jinak, možná přesněji – to, co moderní sociologové (třebas takový Masaryk, ten by se dekonstruoval!) viděli jako *problém*, postmodernisté vidí jako *fakt*, s nímž je třeba se naučit žít (co možná radostně), jako se naučíme někdy žít s chorobou, dokonce těžkou, přetěžkou. Zlý Miloš Havelka mně dokonce uzmul to pravé slůvko, které jsem si pro to vymyslel, totiž *přítakání* (*kulturní kritika stala se přítakáním*, praví Havelka, Cornelius Castoriadis dokonce napsal ohavnou studii *Postmodernismus jako generalizovaná konformita*, ale co od něho taky můžete čekat, když je to vlastně pozdní neomarxista?). Tedy – cesta od sociálního konstruktivismu k dekonstrukci je prostá, protože je v logice věci samé, má-li ta věc, pokud existuje, nějakou logiku. Ostatně citované autority Sarbin a Kitsuse říkají, že *v poslední době byl sociální konstruktivismus v sociologii výrazně stimulován infuzí živé postmoderní, postrukturalistické a dekonstruktivistické debaty, která do sociologie přešla z literární kritiky*. A je to! Oslí můstek šťastně nalezen: k dekonstruování *Informátora* mě zaplať Pán Bůh postačí starý dobrý konstruktivismus, který umím.

Zdá-li se čtenáři, že se jaksi stále nemohu dobrat jádra věci, totiž onoho *Informátora*, pak jej ujišťuji, že pravidla diskursu tím nikterak porušena nejsou, protože *digrese*, toť příznak nového stylu, nikoliv přísná, přímočará (natožpak kauzální) logika. Než začneme s tím *Informátorem* a potažmo s tím, jak byl národ český vymyšlen, ještě jednu poznámku (*digresi*) si nemohu odpustit. Po letech marxistického půstu, kdy jsme byli filozoficky syceni (sycení v době půstu je postmoderně docela dobře možné) tvrzeními, že hmota je objektivní realita, která existuje nezávisle na našem vědomí a je jím pouze odrážena a kopírována, sociologicky pak tím, že prvotní je společenské bytí a společenské vědomí je druhotné, odvozené, na bytí závislé, prostě nesamostatné, tedy po tomto syceném půstu nám ideje sociálního konstruktivismu mohly připadat jako zjevení. Mohly nám připadat jako velice antimarxistické, protože antiobjektivistické a z jistého (jednoho) zorného úhlu takové taky jsou. Stejně jako postmodernismus má z jistého (jednoho) zorného úhlu radikálně liberalistické vyústění. Postmodernismus a jeho konstruktivistický předchůdce jsou ale rarachové nevypočitatelní a jednu jejich tvář nepřipustno absolutizovat (ostatně – co je aboslutního v tomto zrelativizovaném světě?). Již v roce 1986 v *The Salisbury Review* (kterou jsem dostával odměnou za svou samizdatovou aktivitu od Jiřího Müllera – tato skromná digrese chce decentně připomenout nedoceněného zásluhy autorovy) dvě nepochybně seriózní dámy Caroline Cox(ová) a Rachel Tingle(ová) publikovaly vpravdě rozhořčený článek příznačně nazvaný *Nové barbarství*, v němž klasičkou knihu sociálního konstruktivismu *The Social Construction of Reality* napadly jako d'ábelský výplod, který podkopává nejen tradiční (tradice je ctnost!) pojetí objektivity, a tedy i tradiční pojetí objektivní pravdy, ale i všechny instituce transmise vědění: akademické standardy vědění se tak promění v buržoazní přežitky (*a merely bourgeois conception and a relic of bygone era*) a cesta je uvolněna nejčastějším, ovšemže relativistickým a relativizujícím alterativnám – marxismu a jeho

protivládním, protiamerickým, protiNATOvským a protizápadním doprovodcům, najmě antirasismu, antiheterosexismu a Worlds and Peace Studies, jež svým relativismem a permanentním odkazováním na kontextovost každého tvrzení umožňují zejména to, aby se o dějinách Západu a jeho kulturní tradici a hodnotách nakonec neřeklo nikdy nic pozitivního.

Z tohoto hlediska, jež by v radikálním postmoderním diskursu mělo být stejně legitimní (nebo alespoň stejně nedeprivilegované) jako každé jiné, se už zdaleka nejeví jako úplně zavržená hodná proslulá objektivistická definice národa Gruzína Džugašviliho, kterou čteme ve 2. svazku jeho Spisů na str.281 (*národ je historicky vzniklé pevné společenství lidí, spojených společnou řečí, územím, hospodářským životem a psychickým založením, projevujícím se ve společné kultuře*) a jako jediné možná konstruktivistická koncepce národa, podle níž je národ důsledkem svobodné volby svobodných individuí (Renan) nebo produktem permanentní interakce a negociace lidí, která fakt příslušnosti k národu produkuje a reprodukuje. Nebo je konečně věcí jednou učiněného *vymyšlení* (*sémantické, interakční a negociační konstrukce*), jež se čas od času může zopakovat, aby objektivně neexistující entita národa byla jaksi redefinována. A to všechno, tedy zejména zrelativizování absolutní nepřijatelnosti objektivistické stalinské definice, má svůj prapočátek u onoho Petera Bergera, který je pravidelným přispěvatelem našeho milého brněnského konzervativního *Proglasu*. Tak tedy o tomto všem je kniha Vladimíra Macury *Informátor*.

Přísně vzato je samozřejmě přípustné leccaké čtení této téměř bibliofilsky vydané knížky (v nakladatelství Favia International, Praha 1993, 193 stran) a každé bude stejně legitimní, protože o „smrti autora“ proboha dozajista něco víme a autorskou svrchovanost Čtenáře snad nikdo zpochybňovat nehodlá. Tedy – Macurovu knížku lze číst jako a) příběh o nenaplněné lásce Johanna Manna ke slečně Rajské, tedy jako love story, b) vyprávění o moci a lidské slabosti a zbabělosti, tedy jako political fiction, c) více méně realistický žánrový obrázek ze života české společnosti v 19. století (*za ranních červánků*), d) vyprávění o zrození české inteligence, tedy jako historickou ilustraci nebo konečně e) jako příběh o tom, jak byl vymyšlen a vymyšlen český národ a o podílu státní policie na tom, tedy jako studii z filozofie dějin. Popravdě řečeno – pro mě co svrchovaného čtenáře – jako milostný příběh je to čajíček, jako political fiction je to s takovým Forsythem opravdu nesrovnatelné, jako žánrový obrázek to Zikmunda Wintra nedosahuje a jako historická ilustrace to s Jiráskem srovnatelné není. Zbývá tedy studie z filozofie dějin (náklad by o tom svědčil), ač nevíme, zda to autorem právě takto zamýšleno bylo. Poučení Derridou, že *text nemá nic společného s autorem jako s reálnou osobou*, nebudeme o zjištění intence (tedy o odpověď na otázku – *co tím chtěl autor říci?*) ani usilovat, abychom se kánonům správného čtení, jež může být samozřejmě zcela nesprávné (záleží na kontextu), nezpronevěřili. Tedy podle mě – autorovi nepochybně jde o to, aby za nepatrnou úplatu nakladatelství (viz výše) literárně podpořil pro prostého čtenáře jinak obtížně stravitelnou Třeštíkovu tezi, že *český národ byl vymyšlen skupinou v podstatě pohlouzněných obrozenců*, případně aby pomocí výrazových prostředků krásné literatury vyložil to, co v podobě velice umírněné napsal v jazykovém režimu Akademie věd ve své odborné studii *Znamení zrodu*. Verze Třeštk-Macura naráží na drobnou nesnáz, že v ní totiž nehraje časová souslednost, a tedy kauzální nexus, neb *Informátor* vyšel daleko před texty Třeštíkovými, ale konec konců co se staromódní kauzalitou v době postmoderní intertextuality: kdoví jak se ve svých na autorech nezávislých životech ty texty vlastně ovlivňovaly?

Jsou možné, arcíže stejně legitimní, výkladové hypotézy, ale protože žádná z nich není privilegovaná, budeme se držet té své – je to *brilantní poučení o tom, co je to sociální konstruktivismus* a v tomto smyslu cenný literární příspěvek k zaplnění informační mezery v české učebnicové literatuře sociologické. Protože podle některých sociologů je netoliko literatura vyprávěním příběhů, ale život sám je příběhem, a tedy každá výzkumná akce sociologická co součást života musí končit vyprávěním příběhu, lze Macurovu knížku číst taky jako *vyprávění o vyprávění*, je to jakési multiplicitní vyprávění, umně snované (jak by taky ne, když je autor přímo ředitelem instituce, která má profesionální vyprávění o vyprávění v popisu práce), ale nepřekombinované, takže i nenáročný čtenář (jako nižepodepsaný) se nakonec ve věci vyzná. V Macurově knížce totiž Macura (to není redundantní informace, že Macura v Macurovi...) vypráví příběh jakéhosi Johanna Manna, který se ve Vídni (sám jsa původem Čech, leč se zatracitile oslabeným národním vědomím) setkává s půvabnou slečnou Antonií Reissovou, jež z pohnutek ryze vlasteneckých používá jména Rajska a jež má vlasteneckého vědomí nadbytek k rozdávání, zamiluje se do ní vášnivě, provede kvůli zaslepující lásce klukovinu, která jej přivede do náruče tajné policie mocnářovy... atd., pointa se ve vyprávění o vyprávění nevypráví. Macurův Johann Mann, pravděpodobně ve snaze racionalizovat svou podlou spolupráci s tajnou policií (jde o podlost na úrovni 19. století v rakouském mocnářství), píše sobě *novelu*, v níž svůj reálný (tedy Macurou postulovaný coby reálný) příběh převypravovává do podoby, v níž se sám sobě jeví lépe a přijatelněji (takže je to vlastně i román v románu, novela v novele). V tomto smyslu je Macurova knížka také vyprávěním o tom, jak vznikají paretové derivace, freudovské racionalizace a beletrizované ideologie všeho druhu. Leč nedosti na tom, Mannova novela dostane se do spárů tajného policisty, tajného či dvorního rady, který počne vlídně Mannovi radit, jak takovou novelu psát, aby a) on se z ní dozvěděl co nejvíce (protože Mannovi není cizí představa, že *mezi literaturou a životem je navázáno předitivo nesčetných souvislostí, líbila se mu představa moderní prózy, která je ze života vzata a do života zasahuje*, str. 106) a b) literatura plnila svou společenskou funkci, aby, jak praví pan rada Mannovi – *naplňovala svou velkou odpovědnost, kterou literatura vůči veřejnosti má. Úkolem literatury není jiřit emoce, ale naopak vzbuzovat lásku k trůnu a úřadům, na nichž trůn spočívá*, str. 151. Toto propojení úvah o mimetické a společenské funkci literatury s jejím implicitním praktickým vyústěním jeví se sub specie zkušenosti 20. století pozoruhodným, ač nikoliv nečekaným. I když nakonec místy nevíme, jak to doopravdy bylo, čtenáře ani na chvíli nenapadne zaměřovat objektivní realitu, kterou vytvořil Macura, s fikcí, kterou píše Mann, natož pak s její dvorním radou modifikovanou verzí. Macura tedy objektivní realitu nesuspendoval (v tomto smyslu je tedy realista) alespoň potud, že čtenář většinou ví, na čem je – neplete se ani sen se skutečností, ani se čtenář neuvádí v pochybnost, kdy se a kde se co děje – v tom je Macura realisticky postmoderní, neb neklade na čtenáře nároky příliš elitistické. Ledaže by čtenář – jako nižepodepsaný – zvolil takové čtení, v němž mu bude základní otázkou, *co všechno je možné konstruovat v literatuře i životě* (případně v životě jako literatuře, protože přece dobře víme, že *společnost je text*, nic více, ale taky nic méně). A v Macurově příběhu se toho konstruuje věru dosti. Pominu, že sama novela *Informátor* je pravděpodobně Macurovou konstrukcí, nepředpokládám ani, že ji za něho psal pokryvač (terminus technicus ze samizdatové éry), ani že ji našel hotovou v Dvoře Králové či na Zelené hoře, ačkoliv respektuji zmíněné, že *text nemá nic společného s autorem jako konkrétní osobou* (na možnou námitku, že z Derridy dělám prostoducha, namítám, že po

jistou dobu jsem měl pocit stejně nutkavý co do vztahu Derridy ke mně). Dále – hlavní hrdina konstruuje novelu *Láska vlastenčina* (pravděpodobně ji psal taky Macura, ačkoliv dekonstruktivisticky proškolený čtenář má plné právo věc vidět kontextově jinak). Sama skutečnost, že Mann se stává fízlem, je re-konstruována v tom smyslu, že pan rada vysvětlí vlídně Mannovi, že býti *informátorem* je přece býti tím, kdo něco tvoří (etymologie – *in-formare*, -avi, -atum = *utvářet, formovat, též poučovat, vzdělávat*), ale to bylo možné (totiž takové vysvětlení, fakt sám asi stěží) v době, kdy tajní dvorní radové měli humanitní vzdělání, což se ve století dvacátém tak často nepřiházelo. Nu a pak se tam (konečně, že?) formuje hlavně český národ. On se formuje, tvoří, konstruuje, zkrátka vymýšlí. Johann Mann, hlavní hrdina Macurovy prózy na toto počínání od samého počátku shlíží s oprávněnou nedůvěrou pravidelného čtenáře Kučerovy *Střední Evropy*.

Co je na tom tak krásného křísit dávno zašlou řeč? Která se docela roztomile poslouchá někde na pastvě nebo v poli. A dost. Jaký má smysl zadělávat na větší chaos v té Babylónii světa? Copak řeč Hegla, Kanta a Goetha není dost dobrá, abychom se srozuměli?

Ale Mann věděl, že tohle kostrounům už vůbec vyprávět nemůže. A Lenny je to jedno. Lenny, ta roztáhne nohy a nestará se, jestli ji řekneš gib mir nebo dej mi. Hlavně, když přitom položíš peníz na kraj stolu (str. 125).

Pomineme erotiku, která se nám tam postmoderně vloudila, ale nepomiňme Lenny: prostá dívka z lidu (národa?) odejde z vesnice, kde se nejprve za peníz oddá Mannovi, do Prahy, aby se věnovala kosmopolitně kosmopolitnímu řemeslu dokonce s vyvinutým citem pro tržní myšlení – a je to jedna z mála (nížepodepsanému) sympatických hrdin (*ten tvar „hrdin“ prosím ponechat*) Macurova příběhu.

Čeští vlastenci ovšem nekřísí jenom řeč, oni vpravdě budují – konstruuji. Historicky doložená postava Slavoje Amerlinga v Macurově příběhu (Antonie Rajská je doložena také, Lev Thun, Cyril Kampelík a císař Ferdinand samozřejmě také, o Čelakovském, který se tam sotva mihne, a to ještě za účelem odloučení Rajske Mannovi, ovšem nemluvě) historicky však nedoloženě volá:

Potřebuji lidi, řekl pak Amerling. Oddané myšlenky slovanství, Stavitele, budovatele chrámu slovanského ducha. Budovatele Budeč. Víte, příteli, co je to Budeč? Budeč, to znamená ten, který bude! Ten, který nikdy nezanikne, který setrvá! Budeč je semenem budoucnosti. Ale Budeč je také ten, který budí, probouzí z dvoustletého spánku! Budeč je slovo, ale to slovo znamená svět. (str. 50)

Slova Amerlingova mi znějí jako slova českého heideggerovce 80. let, ale budiž – aspoň víme, co ten Amerling vlastně zkonstruoval: Budeč se mu nevyvedla, ale jazyk, jazyk ten ano. Ostatně ta knížka Macurova je hlavně o jazyku a znakovosti, jak jinak, když autor, pakliže jeho existenci vůbec jako objektivní realitu připusíme, je sám jazykovědec, historik literatury a nanejvýš praktikující sémiotik. Celá ta konstrukce národa českého je konstrukce primárně jazyková, přesněji – znaková.

Jde o dva procesy, které se v celém textu prolínají: o proces připisování znaků (tedy významů) fenoménům, jež je doposud neměly (vlast zcela exemplárně), a o proces zvýznamění (ve smyslu *meaning, stávání se znakovým, tedy o proces semiózy*) fenoménů, jež svou povahou a podstatou jsou určeny původně k něčemu jinému. Tak třeba ples, jak jej vidí Mann:

Ale ples je ples. A vyzve-li vás mladá dívka, rozbuší se vám srdce a zmocní se vás přirozený neklid. Také proto, že půjde o ples v Praze. Řeknete možná: Co je na tom pražském plese tak zvláštního? Ve Vidni jako v Praze, v Budě jako v Solnohradu, ples je všude ples, tu horší, tu lepší, ale všude ples. Milí moji, vidím, že netušíte nic o té módě českého plesu. Za každé německé slovo tam na vás vymámí dvacetník pokuty. A tančí se kolem Jungmannova slovníku, vystaveného na mramorovém podstavci obloženém bílými lilijemi a rudými růžemi. Ptáte se, co je to zač, ten Jungmannův slovník? Prostě hromada slov, kterým Čech nerozumí a Němec je ani vyslovit nedokáže. Bible českých vlastenců (str. 100).

A jsme u toho. Němec a němectví jako nutná opozita. Samozřejmě, jak říká Miloš Havelka (hojná citace Havelky je snadno vysvětlitelná pohledem do tiráže tohoto časopisu), *pochopení sebe sama, nějaké společnosti, nějakého určitého uměleckého směru, určité vědecké formy se vytváří jen v rozdílu k tomu, co je jiné, a tedy ve srovnání a vztahu. Identita se etabluje jen na základě vztahu k jinému a jeho negaci*. Macurovu knížku lze tedy pochopit i jako doklad této téze Havelkovy (potažmo snad i Levi-Straussovy) a to Macura (o Johannu Mannovi ani nemluvě) daleko předbíhá akci *Smiření* a spor o sudetoněmeckou otázku.

Fascinace znakem je v aktech hrdinů Macurovy knihy totální – oni se přejmenovávají a tím se tvoří, sociálně konstruuji (*ona mi dala jméno, jako by si mě vytvořila, a já jí to jméno vezmu a vytvořím si ji*) – Johann z lásky k Antonii přijímá jméno Vratislav:

– *Musíte si zvolit vlastenecké jméno, příteli vlastenče. Buďte Vratislavem! Na paměť toho, že jste se nám vrátil. Z ciziny do vlasti. Že jste se přimkl k slovanské věci!* (str. 58)

Nezapomeňme, že svou identitu takto spoluutvářel a dovytvářel i Masaryk, který dříve než přijal poněkud kosmopolitičtější Garrigue, používal vpravdě vlasteneckého Vlastimil (jakoby ani Tomáš nestačil).

Abychom špli ku konci – sukus vyprávění, čteme-li ho jako vyprávění o sociální konstrukci národa českého, je asi v Mannově úvaze o české národní písni – hymně, jejíž název českému vlastenci, je-li takových, netřeba připomínat:

Nazitíří muž pochopil, jak je příznačné, že právě vlastenečtí blouznivci tu píseň tolik milují. Dověděl se, že je to šlágr z komedie! Wie sentimental! Das Lied eines Blinden! Hubený jurista cinkl před harfeníčkem mincí a poručil si: Píseň slepého Mareše. Tak ji tady říkají. A harfeník věděl, i slova znal. A půl hospody, nejen studenti, zpívalo spolu. Tu píseň slepce.

A to je přece to výmluvné. To přesné. Že slepí, bezocí kostlivci nejvíc milují píseň slepce. O ztracené zemi. O zemičce krásné na pohled. A v tom jsou sami slepí, když necítí tu ironii. Že slepec zpívá o zemi krásné. Na podívání. A dvojnásob jsou slepí, když nevidí, že napohled znamená taky scheinbar. Zdánlivě krásná! Měli by zpívat – mezi kostmi domov můj! Ale oni se dívají před sebe bezokými očnicemi a úzkostlivě (úz - k o s t - livě) melou svou (str. 47).

Národ, jak jsme seznali z Macurova vyprávění (a proč mu koneckonců nevěřit?), nebyl zkonstruován ani praotcem Čechem na Řípu výzvou *Milujte se a množte se!* ani analogickou výzvou českých obrozenců, neb národ se *sociálně* nekonstruuje tak, že se přirozenými procesy zkonstruuje jisté množství dětí, jež v socializačním procesu osvojují si stejný jazyk a žijí v podobném prostředí (to je konstrukce příliš objektivistická, to je, dalo-li by se tak vědomě, *sociální inženýrství* v popperovském smyslu a stalinském

vyvedení), ale tak, že ... nu a právě o tom je Macurova knížka. Lze ji tedy uchopit také jako příklad sociologického narativismu, o němž tak hezky píše Josef Alan, jehož cílem je *vyprávět příběh o událostech v jejich přirozených kontextech*. Ano – ale odkud Macura zná ty „přirozené kontexty“? Nezkonstruoval si je nakonec také on sám? A co když to všechno bylo úplně jinak – a nejen s Johannem Mannem a Antonii Rajskou? Tak o tom je třeba napsat jiné vyprávění, které bude samozřejmě stejně legitimní jako to Macurovo, alias Mannovo, alias pana dvorního rady.

A propos pana rady – Johann Mann samozřejmě ví, že počínání českých vlastenců je čiré bláznovství a že ti kostrouní ničeho z povahy věci dosáhnout nemohou, český národ je čirá fantazie blouznivců, bláznů, on sám je přece noblesní člověk s nadhledem, který s tím nemá nic společného... leč ne tak pan rada, ten jako správný policajt ví své. Ten ví, čeho se mocnářství má bát a že blázen je nejen ten, kdo blázniviny činí, ale i ten, kdo se na nich přiživuje:

– *Všichni kolem jsou blázni, ale ne nebezpeční.*

– *Ach tak, všichni kolem jsou blázni, protáhl pan dvorní rada. Všichni kolem jsou blázni. A co vy? Co vy pane Manne? Ve Vídni se stýkáte s buřičem Kampelíkem. Motáte se kolem té ultraslavistky Reissové. A když vám ve Vídni hoří koudel, přijedete za svými přáteli do Prahy... Všichni kolem jsou blázni! A vy jste normální, pane Manne, vy, který kradete knížecí kočár? Vy, který sepisujete pro hraběte Thuna ty pochybené slovanské elaboráty, vy, který pomáháte slečně Reissové s její slovanskou encyklopedií? Už jste někde v civilizované zemi viděl, pane Manne, aby ženské sepisovaly encyklopedii? Jako ti francouzští pomýlenci, kteří uvedli půl světa do zmatků? Vy, který žadoníte na Amerlingovi, aby vás nezapomněl v té své bláznivé Budči řádně zaměstnat – vy blázen nejste? (str. 131)*

Pan rada pochopil a svou vlastní aktivitou dle popisu práce zvýznamnil zvýznamňování (tentokrát v schützovském smyslu *relevance*, nikoliv piercovského *meaning*). Takže – nezkonstruoval ten český národ nakonec pan tajný dvorní rada von Muth? Bylo-li tomu skutečně tak, pak prosím, aby tento poznatek, který z Macurovy zprávy tak úplně jednoznačně nevyplývá, byl pro mě copyrightován.

MILOSLAV PETRUSEK studoval na filozofické fakultě v Brně, přednášel sociologii a účastnil se několika velkých empirických výzkumů. Za tzv. normalizace nesměl v oboru sociologie působit, společně s J. Alanem vydával samizdatový časopis Sociologický obzor. Po listopadu 1989 se stal děkanem Fakulty sociálních věd UK v Praze. Kromě dalších děl vydal: *Sociologie a literatura* (1990), *Alternativní sociologie* (1992) a uspořádal svazek *Sociologické školy, směry a paradigmaty* (1994).